

Відгуки з життя та письменства.

Наші непорозуміння.—Оповідання про комах: яка од їх користь або шкода в письменстві.—Бібліотека в холодній та Шевченко в чужій хаті свого імени.—Знов „несвоевременно.“

Не встигла ще наша пресса, як то кажуть, „у палкї вбитись“, а вже починають усякі непорозуміння нам допікати. І коли б ті непорозуміння хоч мали якийсь принципіальний ґрунт під собою, а то й того здебільшого нема, і заколот повстає через дрібниці. Насамперед багато доводиться чувати усяких нарікань, докорів та інших виразів невдоволення від читачів: тому те не до вподоби, иншому друге; кожне становить свої домагання, дає поради, вказівки й часто ображується, що порада його не взято до уваги, ані трохи не зважаючи, що редакції опинились би в дуже прикрому становищі, коли б усі ті суперечні поради почали до діла прикладати. Не мало нарікань, докорів та невдоволення й од письменників та співробітників,—і тут знову ж таки часто буває все обмірковано, окрім одної манісенької дрібниці, а саме—що редакції теж фізично неспроможні бувають погодити всі бажання та поради, а звідси ж знов незадоволення повстають та нарікання. Воно, звичайно, й дивуватися дуже тут нема чого: діло молоде, дошпру починається; стежок ще не протоптано, шляху не уторовано добре, традицій не вироблено,—то кожне й простує собі більш-менш на власну руч, керуючись власними бажаннями та з власного тільки досвіду й користуючись. А як усяке свої бажання, свій досвід за безпомилешні має і, навпаки, краще добачає чужі хиби та помилки, то ґрунт під непорозуміння росчищено цим добре і вони ростуть на йому буйно. Додати до цього треба ще й те, що через саму вже новину діла усякий дріб'язок вражає далеко більше, ніж він того вартий і ніж вражав би тоді, як би справа мала за собою традиції; додаймо ще сюди й нашу загальну незвичку та недосвід що до таких справ; додаймо те, що на-

В'ть люде, які стоять на чолі того чи иншого видання, мусять тільки тепер, з практики, вчитися—то й зрозуміємо, що помилки неминучі, а ґрунт на непорозуміння занадто добрий. Де-які з таких непорозумінь повиходили вже з тісних гуртків на ширший форум, перед очі усього громадянства, на прилюдну увагу, і з цього тільки радити треба б, бо немає краще, як розібрати всякі справи за ясного дня загальної критики, на очах безсторонніх свідків. Тільки таким шляхом і можна усунути непорозуміння й до якоїсь злагоди прийти, бо не дурно ж кажуть, що краще солом'яна згода, аніж золота звада.

До однієї такої „звади“ спричинилася редакція київського часопису „Громадська Думка“. В ч. 55 надруковано там редакційну статтю „До наших галицьких товаришів“, у якій редакція названого часопису обертається до співробітників з Галичини з проханням, щоб вони зважали на специфічні обставини літературної роботи на Україні й писали по змозі популярно і такою мовою, до якої наш читач звик. „Обставини, серед яких розвивалася наша література,—пише „Громадська Думка“,—привели до того, що мова галицьких письменників-публіцистів незрозуміла нашому селянинові. Се показала нам практика: селяне цих статей просто не читають. Не хоче їх читати й інтеллігенція: і задля неї ця мова тяжка. Звісно, чоловік з інтеллігенції легше може зрозуміти писання галицького публіциста; але хто ж буде морочити собі голову, розшифровуючи газетні статі? Сьогочасний читач звик читати ледве торкаючись очима слова, а коли йому доводиться думати над словами й фразами, що воно значить, то він простісінько кидатиме газету та й годі.“

Власне кажучи, редакція „Громадської Думки“ зняла тут питання зовсім не нове, бо воно стояло перед нами з того часу, відколи почалися літературні зносини порізаних політичними кордонами частин української землі: увесь час доводилось чувати з обох боків більш-менш такі ж самі думки. Галичане, що користувалимися хоч з ської-такої волі нашого слова, поправляли на своє, друкуючи твори авторів з України; а тут, на Україні, часто кривилися на деякі специфічні відміни в мові галицьких письменників. Питання про різниці літературної мови по той і по сей бік Збруча навіть і друком ставилося, і я й тепер ще дуже добре

пам'ятаю ту запальну полеміку, що викликала була—років буде тому з 15-ть—Грінченкова стаття „Галицькі вірші.“ Нового в листі редакції „Громадської Думки“ до галицьких товаришів хіба тільки, сказати б, ділові його форма та ще те, що сторони помінялись ролями. І одначе, не зважаючи на це, а може й через це саме, той лист викликав у Галичині чимало невдоволення та нарікань. Досі, що правда, виявлялися вони здебільшого приватними листами до редакції „Громадської Думки“, але вже де-що й друком появилося. Так, у львівському „Ділі“ (ч.ч. 65, 67 та 68) маємо чималу статтю д. Борковського: „Нашим київським товаришам низький поклін і гречна відповідь“.

Відповідь справді гречна, але не в тому силі. Важніше те, що статтю д. Борковського за відповідь можна брати тільки формально, вважаючи на прописану адресу; по суті ж—це не що инше, як власні д. Борковського медитації на зачеплену „Громадською Думкою“ тему, і вони не тільки питання не розв'язують, а навіть і не ставлять його на правдиву путь. Минаючи інші причини, сталося це головним робом через те, що автор гречної відповіді одразу став на дуже хибкий ґрунт, на якому тільки й можуть буйно розростатися далші непорозуміння. Ґрунт цей—то образа, що вразно проступає в гречній відповіді. „Та й насварили ж бо Ви нас.—починає д. Борковський,—насварили здорово у „Громадській Думці“. А то ще й при людях, на радість і втиху лихим вороженькам“ („Діло“, ч. 65). Як саме насварила, кого обвинувачувала, кому докоряла редакція „Громадської Думки“, сконстатувавши факт ріжниць в мові у нас та у закордонних товаришів наших? Адже ж про це останнє тільки й була в „Громадській Думці“ мова та ще прохання, пишучи на Україну, зважати на обставини—дуже клопітні—нашої роботи й на нашого—дуже вередливого, може—читача, який ось тільки тепер звекає до українських часописів і через те вахильний „всякое лыко въ строку ставить“, мовляв московською приказкою. Тільки всього й було, знов кажу, в „Громадській Думці“, а тим часом д. Борковський глянув на це, як на вчинок „необачний“, як на якесь обвинувачення та образу галицьким письменникам. А глянувши так, він консеквентно мусів піти й далі та, щоб віддячити, вчинив ту ж саму „необачність“, за яку тільки що послав догану „Громадській Думці“.

Докладно розібрати статтю д. Борковського я не буду, бо фактичну сторону її засновано почасти на фактах нечевних (напр.; до ріжниць, що галицькому читачеві роблять важкою мову українських часописів, гречний автор залучив також і друзарські помилки, яких—треба правду казати—в „Громадській Думці“ більше, ніж би то „по штату полагалось“); а друге—автор сам не досить добре знає відміни в мові письменників з України та Галичини, а й знаючи, не розуміє часом сути тих одмін. До того ж стаття його має якийсь дуже дріб'язковий характер, а практичні висновки з неї занадто—як би сказати?—елементарні, чи що. Досить того, що єдина порада його—„передовсім учитися нам“, хоча сама по собі й дуже добра, але непорозуміння вона не усуне вже хоч би через те, що наука, на думку д. Борковського, має бути якесь трохи однобічна. Загально він ставить тезу, що вчитися треба „одним від других“, але зараз же цю повинність учитися спихає цілком на українців російських. „Ми,—пише д. Борковський,—від Вас навчилися багато, дуже багато, але Ви від нас не навчилися доси майже нічого, хоч... можна би таки й Вам дечого навчитися від нас; не такі то ми вже послідні „Рутенці“ („Діло“, ч. 68). Що й казати!.. Але тут є вже зерно нового непорозуміння, як що почнемо розібрати та рахувати—хто, чого й від кого навчився. Де речі скажу, що мені доводилось од декого з самих же галичан чувати, що українці російські навчилися у їх таки чимало, та на жаль, як раз більше того, чого вчитися не варто було... Ну та добре—почнемо вчитися, почнемо одні одних на добру путь настановляти, а непорозуміння тим часом ростимуть та ростимуть. Адже навчитись—це ж не на день і не на два роботи, а нам же треба працювати зараз (іменно—зараз, а не тепер, як чомусь д. Борковський думає), і працювати, рахуючи найбільш на тутешні сили та засоби,—бо у закордонних людей і своєї роботи досить,—себ то на тих робітників, які поки що повинні вчитися, взявши до уваги пораду д. Борковського. А як тїм часом нові непорозуміння повстануть, то щд він тоді скаже, коли вже й тепер (тут справді *тепер*) зводить усе на „горлу упертість, неуступчивість“ українців. „Ми від 60-тих років мин. стол.—каже д. Борковський,—доси зробили *дуже багато*; Ви не зробили доси *нічого* і навіть найменшої охоти не показуєте до сього. Навпаки, можна би навіть думати, що нароком утікаєте від нас, коли ми

що духу стараємось бігти за Вами і т. и. (ч. 68). Бачите, як важко д. Борковському догодити й які, не вважаючи на свою гречність, він прикрі слова вимовляє. А тим часом справа, здається, зовсім не виглядає так фатально. Всякий, хто знає сучасну літературну мову письменників з України, ледве чи згодиться з д. Борковським і коли що й захине їм, так напевне не те, що вони „тікають“ од галичан. Сучасна мова наша, якою й пишемо тепер, виробилася на основі повсякчасних зносин обох частин України; вплив тут був обопільний, хоча, правду сказати, ми були що до цього в далеко гіршому становищі, ніж наші закордонні товариші. Вони вільно користувалися з творів і своїх і наших письменників, тоді як до нас закордонні видання доходили тільки випадком і це не могло, певна річ, не відбитися на нас таким способом, що ми менше почували на собі вплив письменників з Галичини. Можна думати, що тепер, коли обставини заносяться на инше й обопільні зносини стануть певне інтенсивніші, той мовний екзосмос та ендосмос піде жвавішим темпом, ріжниця та непорозуміння потроху виглядяться і процес розвитку нашої спільної мови піде „по рівнодійствующей“ тих сил, що братимуть у процесі участь. Очевидно, що „равнодійствующая“ випадє на користь тієї сторони, яка більше сил постачить і взагалі більше участі братиме в спільній літературній роботі,—значить, почасти й од самих галицьких товаришів залежить одхилити її в свій бік. Був час, коли ми несли свою роботу за кордон і працювали виключно на закордонного читача, без надії навіть бачити свої праці друкованими; тепер настала черга закордонним товаришам нести свої праці до нас—з тією тільки вигодою, що вони і для Галичини не пропадатимуть безслідно. І як в ті часи ми мусіли поступатися дечим і терпляче переносити на собі ті операції, які завдавали нам на наших працях—і не тільки що до мови, а й що до змісту—галицькі видавці, так тепер і закордонні товариші не повинні виявляти занадто велику образливість і зважати на те, що наш читач трохи одмітний такий від їхнього. І спільними силами, спільною працею й має виробитись така мова, що задовольнятиме більш-менш обидві сторони й засипле той рів, який прокопали проміж нас історичні й політичні обставини. Отже не відкидаючи справедливої поради д. Борковського що до науки, думаю проте, що окрім неї треба нам надбати доброго запасу терпеливості,

позбутися зайвої образливості і не роздухувати непорозумінь, бо вони тільки гальмуватимуть той процес обопільного впливу, відсуваючи згоду та єднання ad infinitum.

Що до інциденту, про який у нас тепер мова, то в образливості закордонних товаришів, треба думати, не останню роль грала одна стороння обставина, на яку певне й не рахувала редакція „Громадської Думки“, коли друкувала свого листа. Річ у тому, що його підхопив залюбки „Галичанинъ“ (ч. 52), а за ім і деякі з шовіністичних часописів польських (мені відомо про „Dziennik Polski“, ч. 135), виявляючи не помалу втіху з того, що так „досадно“ українці охарактеризували галичан. Що, кажучи це, я не помиляюся, видно і з статі д. Борковського, який не раз із жалем згадує про „лихих вороженьків“ та „приятелів“, які „беруть нас на язика“; видно і з приватних листів з Галичини, але найкраще мабуть цей настрій висловила та невідома дружня рука, що прислала до редакції „Громадської Думки“ замітку з „Галичанина“, приписавши до неї: „галицькі товариші gratулюють київських товаришів, що так швидко дочекалися признання від „Галичанина“. Та здається мені, що зовсім даремно з цього приводу д. Борковський на шпалтах „Діла“ собі жалю завдає, а дружня рука поспішила з своїм дотепом, а галицькі товариші з іронічними „grатуляціями“. Не варта була того справа з „Галичанином“, щоб нею собі жалю завдавати та голову дуже клопотати. Дуже це невдячливе та непевне діло—в непорозуміннях між близькими людьми зважати на те, що скажуть усякі там чи „воріженьки“ чи „приятелі“, бо що вони „беруть на язика“ часто й такі справи, де яких менш усього личило б їм втручатися—це ж не дивина: на їх млин то вода і люба їм робота—роздухувати непорозуміння спільних ворогів своїх. Та ще мабуть гірше—здаватися на їх присуд про такі непорозуміння. І надто це треба сказати про таких воріженьків „без пуття, без чести, без поваги“, як галицькі москвофили та вшехлоляки. Зважаючи на тупу злорадість такого „Галичанина“, наші закордонні товариші виявили як раз більше, ніж треба, образливості, якій не повинні були давати волю; та разом і занадто велику зробили честь нетямущему перевертневі, що й сам не знає добре, що говорить. Д. Борковський, напр., клопочеться порадою, що нею кінчає „Галичанинъ“ свою замітку—

„вразумитись й возвратитись на *Владимирській путь*“. Коли б у

Галичині знали, що значить в справжній Росії той „Владимирський путь“, то одні певне про його б і не згадували, а другі ним би собі голови не клопотали. На думку львівської рептилії це значить—вернутися до „истинно-русских“, кажучи термином її російських товаришів, основ, або попросту взятися до „обрусенія“ українського народу в Галичині. А тим часом „Владимирський путь“ або „Владимірка“ в Росії значить тільки... шлях у Сибір на каторгу! Порада „Галичанина“—цікавий сюжет для гумористичного видання та й годі, і коли вже нашим товаришам треба було на неї зважати, то хіба для того тільки, щоб показати, куди саме провадить путь „Галичанина“, а потім спокійно дати йому тим шляхом іти,—мовляв, з Богом, Парасю, коли люде трапляються. Як би так наші галицькі товариші і глянули були на придурковату вихватку „Галичанина“, то ледве чи знайшлося б у їх охоти ображатися на „Громадську Думку“ і ледве чи написав би д. Борковський свою гречну відповідь, а коли б і написав, то вона була б цілком инша. Треба взагалі пам'ятати, що всякі такі непорозуміння—то наша хатня справа, яку ми самі й розберем поміж себе, а замішувати до неї „вороженьків“ та „приятелів“—значить тільки залутувати її без потреби й повертати в такий бік, де до згоди прийти важко часом буває. До таких наших справ не повинно бути жадного діла усяким „приятелям“, хоч би звідки вони витикалися; даючи їм одсіч, не треба брати їх до уваги, коли рахуємось поміж себе. Маю на увазі, кажучи це, не тільки непорозуміння з галицькими товаришами, а й усякі инші справи такого ж характеру, бо як раз мушу зараз підняти одну таку хатню справу. Наперед застерегаю „приятелів“ та „воріженьків“, що їм у тій справі нічого робити та поживи собі шукати, як нічого було властиво й „Галичанинові“ робити з листом редакції „Громадської Думки“, хіба що тільки, аби виявити свій нахил до каторги російської...

Давненько вже вийшла в Києві книжка д. Степовика „Оповідання про комах. Яка од їх користь або шкода в господарстві“. Мимоволі спала вона мені на думку, коли я перейшов до нового непорозуміння,—правда, це слово тут дуже м'яке і читач, сподіваюся, згодом сам знайде, яким иншим його замінити. А згадалось мені „Оповідання“ д. Степовика не через те, щоб про його мав

я щось говорити: стара це книжка та й Бог собі з ним, із господарством,—нічого я в йому не тямлю, то й не знаю, яка там од комах користь або шкода буває і, що до цього, покладаюся цілком на д. Степовика. Але не раз доводилося вже мені мати діло з иншого роду комахами—тими, що блукаючи світами, залазять иноді і в письменство. І от прийшло мені на думку й собі скласти оповідання про тих комах, користуючися з фактів, що подає наша преса,— тим більше, що як навмисне виплодилось їх останніми часами багатенько: ціле гніздо завелось, та ще не аби-яких собі комашок, а таких, що своїм комациним розумцем так високо заносяться, що й рукою їх не дістанеш. А таки попробую: догнав не догнав, а побігти можна...

Може читач догадався, про яких це я комах кажу. З нового року почав виходити у Києві „Шершень“, український тяжшовик, як він сам себе рекомендує — „сатирично-гумористичний“. Видання це досить чепурненьке, позверховий вигляд його не погане справляє вражіння, малюнки трапляються иноді дотепні,—аж цікаво заглянути в середину. І от заглянув...

Я довго вагався, чи починати розмову про „Шершня“. Витворився бо звичай, свого роду декорум—не говорити в поважній літературі про так звані гумористичні видання і, треба правду сказати, що звичай цей має певні підстави. Що, справді, було про їх говорити до останнього часу, коли такі видання в Росії ще під більшим були гнітом, ніж усі инші, і той гніт перевів їх на таке сміття, про яке дійсно не варт було й згадувати путнім словом? Кожна парость письменства потребує для свого розвитку добрих обставин—волі слова перш над усе, але сатира потребує її найдужче і без неї не то розвиватися, а й просто сяк-так жити не може. Сатира має вишукувати всі вади людські й карати за їх гостро, неблаганно, не розбіраючи особ, не маючи „на лица зрѣнія“; кожний утвір сатиричний повинен тремтіти живчиком сучасности, нападатися на самий корінь того або иншого лиха. Висміювання, часто невинне своєю формою, гірш дошкуляє, ніж найприкріші поважні слова, і недурно Герцен писав, що „заставить улыбнуться надъ богомъ Аписомъ—значить разстричь его изъ священнаго сана въ простые быки“... Де такі Аписи держать у своїх руках вищу власть, там, певна річ, найлютіше катувати-муть вони вільний сміх, бо цим „господам на заставахъ и кара-

улахъ команду ім'ющимъ“, як писали в старовину, так не хочеться позбутися команди й на простих биків повернутися. Тим то в Росії не було, та й бути не могло досі, справжньої сатирично-гумористичної журналістики, бо для неї тут просто повітря бракувало в цій атмосфері неволі, гніту й утисків, хоча зарадом ні одна сторона не доставала стільки влячного матеріалу для сатири, як наше „любезное отечество“. Правда, з'являлись поодинокі сатирики і, як Щедрин, досить щасливо минали понаставлювані биками „застави“, але це тільки через те, що надзвичайно тепло вміли вони говорити, так званою, езоповою мовою, до якої часто формально не можна було причепитися; тільки під такою покришкою і щастило їм провозити контрабанду сатиричних „бичів та скорпіонів“. Та на це потрібно було вмілости, зручності, хисту не аби-якого, а їх не кожен має, тим то, oprіч недовговічної „Искры“ спочатку 60-х років, під час маленької полегкості для преси, в Росії зовсім не було сатирично-гумористичної журналістики з серйозним хоч і жартовливим формою своєю, змістом. Глузування з неосвіченого крамаря, з закоханих пар, з лютої тещі та нещасного зятя, нудне без краю перемелювання одних і тих самих сюжетів з сфери родинних відносин—такий був зміст нечисленних гумористичних видань. Сатири тут не було, бо ця пещена квітка, знов кажу, не може рости на такому неродючому для неї ґрунті, який був у Росії. Не диво ж, що серед громадянства і в письменстві витворилося погордливе відношення до гумористичних видань і поважна преса мовчки ту мизерію без жадної серйозної ваги обминала.

Але tempora mutantur. Промінь справжньої волі друку, що заяснив був над Росією на одну мить і зараз же зник, пригрів і сатиричне письменство, викликавши до життя цілу фалангу сатирично-гумористичних видань. За останні місяці минулого року вони мало не десятками з'являлися і пробували дати зразки гумористики й сатири на поважні теми громадянського змісту. Через свою популярну, легку, принадну часто форму вони ширилися страшенно й мали великий вплив на читачів: то був, сказати б, легко озброєний авангард визвольної армії, який доходив навіть туди, куди з тяжкою зброєю дістатися—й думати не можна було. Авангард приняв на себе й перші удари від розгніваного Аписа: сатиричні видання сталися першою жертвою реакції, що з кінцем

року знов запанувала в Росії. Вік тих ефемерид часто бував не довший, як один день, і як легко вони повставали, так само легко й гинули. Але й за свій короткий вік вони встигли дешицю зробити, кинувши іскру гострого сміху в широкі маси та допомігши тим „разстричь Аписа изъ священнаго сана въ простые быки“... Коли правду казати, то серед тих ефемерид мало й було справді талановитих органів, більшість була досить підрядна; але вже сама гострота тем надавала їм цікавості, кипуче життя одбивало в їх і це їх поставило на певну височінь громадянської вартості. Обминати їх так байдужно, як колись старі глузування над зятями й тещами, вже не годиться. І хоча знов tempora mutantur, на другий вже бік, але й тепер часи для сатири все ж далеко кращі, ніж за перед-революційної доби були, і тепер можна ще робити громадську роботу, виходючи на арену боротьби з зброєю гострого сміху.

Надаючи таку, як на наші часи, чималу вагу гумористично-сатиричній пресі, я з цікавістю взявся читати українського „Шершня“, якого відразу одібрав аж 14 чисел. Адже нас, українців, мають за прирощених гумористів, нас уславлено гострими й дотепними сатириками, „малоросійській юмор“ — таку саму репутацію має характерної ознаки нашої, як напр., великоросійська „широка натура“ або французька ввічливість. Цікава, одно слово, тема це для людини, що має стежити за життям та письменством нашим... І от я переглянув і перечитав усі 14 чисел колективного „Шершня“ і коли ціла колекція індивідуалізованих шершнів (є тут Миргородський, Полтавський, Мійський, Польський, Академічний, Крепацький, Газетний, Патріотичний, навіть Партийний та Радикальний!) та усяких інших споріднених з шершнями комах, як от чміль, овід, оса, бжолка, сліпень, комарь, муха і просто комаха — коли ціла та, кажу, колекція стала перед мене, гарненько понасажувана на шпильки, законсервована і розставлена відповідно до вартості кожної — на мене знов найшла непевність і я почав, як і спершу, вагатися, чи писати про „Шершня“, чи обминути його мовчки. Не те спиняло мене, що вже на початку свого віку „Шершень“ досить зважливо нахваляється на „ворогів шершня, щоб не важились із ним боротись“, бо „він не один: у протязі 1906 року мають бути покликани до дійсної служби з запасу ще 51 шершень“ (ч. I, стор. 3). Що до цього, то, хвалити Бога, я вже

ляканий трохи і раз-у-раз покладаюся на Купер'янову філософію: „якось-то, мовляв буде“, і „поки хвалько нахвалиться, то будьєо набудеться“. Спiniaло мене инше: „Шершень“ виявився такою дійсне дрібною комахкою—правда, вельми задеркиуватою—з таними мизерними, часто школярськими засобами, убогим дотепом, важким і незрозумілим часто, з прикметами такої безнадійної бедарности, що це все відбирає у коماشиних „проб пера“ усяку вагу поважного з'явища в письменстві. За що, не знаю, називають нас прирожденними гумористами та дотепними сатириками?—була перша думка у мене, перечитавши „Шершня“ Всі ті індивідуалізовані шершні та инші комахи, всі ті

...бабочки, букашки,

Козявки, мушки, таракашки,

що складають колективного „Шершня“,—такі вони нудні та одноманітні, що одного від другого ніяким світом не одрізниш; скрізь такий затяганий шаблон, дотеп такий тяжкий та тупий, що коли б міряти „Шершнем“ уславлений „малороссійській юмор“, то це було б для нас дуже сумне *testemonium paupertatis*. Читаючи усякі мізкування коماشиних головок, віршем і прозою, раз-у-раз мусиш питати себе: „а де ж тут саме сміятись треба?“—да так врешті й не догадаєшся. І коли б це тільки в „Шершні“ й було, то, певна річ, можна б його „отпустить съ миромъ“: мало хіба усякої дрібноти по світу собі гуляє? Але виявилось і дещо инше, де-які специфічні риси у цієї задеркиуватої комахи, і через те мені здається, що „оповідання про комах“ таки не буде зайвим і з практики „Шершня“ можна буде вивести деяку чересторогу нашій прессі взагалі.

Що найперше вражає читача в „Шершневі“, то це те, що разом з коماشиною силою—скільки претенсій у його, яка завзятість безмірна, які нахваляння неоправдані! Вже в першому числі колективний „Шершень“ оповіщає, що він „вилетівши на світ в час зими, в люті морози, не почуває в собі ще стільки сили, щоб зараз же завдати всім, кому треба, по заслугам. Але коли прийде правдива, не фалшована весна, „Шершень“ покаже, чою він вартий (I, 2). Такі похвалки не один раз ми чуємо од „Шершня“ й потім, і вже незабаром навіть весна йому стала не потрібна, бо „велетенські (!) шершні... цілими віками гострили своє жало, а тепер вийшли на волю і прямо таки нікому не дають проходу“ (V, 2), а що вже, напр., д. Пихнові, то за „Шершнем“ йому

просто жити не можна,—дивно, як він ще й досі на Кубанські степи не змандрував з бабою Параскою. Так малює справу сам „Шершень“. Певна річ, далеко було б краще, як би „Шершень“ облишив говорити про це стороннім людям і замість того, щоб самому себе вихвалити та нахвалятися, почекав, щò люде скажуть, а то ми знаємо, напр., одну поважану птицю, що бралася й море запалити, та знаємо також, що з того вийшло!.. Наші комахи чи не родичі мабуть тій птиці, бо з похвалок їхніх поки що результати не більші. Та заждіть-но,—потішає „Шершень“,—ось прийде справжня весна, тоді ми себе покажемо, а поки... поки можна й баламутством себе розважити, в інсинуації вдаритися, небилиці всякі розводити: знайдуться, може й до цього охочі люде, що не дуже то розб'ратимуть справу, а поймуть віри всьому, хоч би щò сказав їм. І от, поки до весни, розпочав „Шершень“ себе розважати інсинуаціями та небилицями.

Інсинуації, замість сатири, почалися зараз же на початку комашиного віку. Вже в 3-му числі обісмільявся на це якийсь Чміль і напавсь одразу на „Громадську Думку“ за „ветхозавітні“ погляди, а виявились вони між иншим у тому, що кївський часопис ніби то „малює нам дуже цікаво події Західньої Європи. *Кров летється лише у нас, а там чисто райське проживання*“ (III, 2). Я не знаю, де саме і коли „Громадська Думка“ могла таку дурницю сказати, бо що до інкримінованої статі, то там, скільки пам'ятаю, виставлено було тільки контраст між мирною боротьбою в парламентарних краях і кривавою в абсолютистичній Росії за часів недавньої революції та контр-революції. Почитавши „Шершня“ далі, я, правда, впевнився, що ту дурницю, яку Чміль накидає „Громадській Думці“, таки сказано, і сказав її не хто инший, як—сам „Шершень“. Доливившись до маленької скалки в чужім оці, він проморгав у власному таке прездорове поліно, як д. Ів. Фед—ко, що просто і виразно пише: „На землі панувала неволя. *Властиво не на всій землі, а тільки на тій її клантику, що зуть Росією*“ (VII, 2), а значить—по инших краях, певне, „райське проживання“, коли там неволі нема. Одна комаха, не розібравши другої або забувши прикру нотацію, вичитану не на ту адресу, попадає як раз під жало—досить, правда, тупе—своєї неблаганної подруги. Цікавий, як бачите, сюжет для гумористики дають сами ж гумористичні шершні, та це ще не

в-останнє. В тому ж самому числі і той самий Чміль жалкує між иншим, що в редакції „Громадської Думки“ „нема ні одного богослова“ (III, 3) і дає, на сміх звичайно, пораду завести його; цей дотеп так Чмілеві вподобався, що він іще раз до його вертається (X, 3). Не знаю, як глянула на цю пораду „Громадська Думка“ і чи завела вона богослова,—а от за самого „Шершня“, так не маємо вже чого жалувати, бо глузливу пораду він взяв цілком серйозно і справді завів незабаром собі богослова в особі—кого б ви думали?— д. Степенка! Ні одного „дванадцятого“ свята не минає цей добродій, щоб не пославословити його у „Шершні“ досить проблематичним віршем. І знов, націлившись в кого иншого, „Шершень“ попадає в себе самого, і я тільки радити можу, що така добра згода панує поміж літературними комахами хоч їхній логіці та безсторонности й не задрю...

Та поки, то були тільки „цвіты невиннаго юмора“, а от маємо й вже „ягоди“ у „Великодних розмовах“ того ж таки Чміля (ч. XIII); „ягоди“ варті того, щоб зупинитися на їх трохи довше. Зважливий Чміль, понасмивувавши одірваних од контексту цитат з трьох чисел „Громадської Думки“, висипає з високостей своєї комашиної позиції цілу низку брудних інсинуацій, підсуваючи власні вигадки замість того, що в „Громадській Думці“ справді писано було. „Громадська Думка“, бачте, благоденствує, не боючись „Уложенія о наказаніях“, і „ситими устами“ провадить усяку дурницю, як напр., занедбання класових суперечностей та якісь українофільські, „рушникові“ тенденції; а от на бідного „Шершня“ сицлюються тим часом усякі кари та нещастя, як на „красного“, і навіть йому вже голодування прочувається. І от лютий з такого передчуття Чміль нахваляється на „рідних українських їжаків“, під якими розуміє видимо часопис, що чомусь то сіллю в оці запав йому.

Чудесно! Забув тільки Чміль, що їжак колеться...

Почнемо з „ситих уст“. „Ніхто не віда, як хто обіда“—говорить людська приказка, але не про комах це, певна річ, писано. Вони знають, як хто обіда; вони звикли нипати по пекарнях, до кожного горщика зазирати та з кожної миски коштувати і через те їм відомо, що „Громадська Думка“ їсть „сито“. Честь і хвала за це комахам, тільки ж на віщо наш „Шершень“ рекомендував себе читачам за „цивілізованого“ (I, 2): зазираання

ж бо до чужих горщиків, скільки знаю, до прикмет цивілізованих особ не належить. Та зазирнувши в горщики до „Громадської Думки“, Чміль проминув де-які офіціальні документи і через те не знає, що як-раз „Громадській Думці“ доводиться більше з „Уложенієм о наказаніяхъ“ діла мати, ніж червоному „Шершневі“. За три місяці її істновання набіралось вже на неї з десяток судових справ, не рахуючи конфіскації та цілковитої заборони,—здається, що досить цього було б і на „червоних“ шершнів, які тим часом любенько собі, oprіче першого числа, ширяться і перешкоди не мають. Та це між иншим, а далеко більшу вагу має ось що. „Шершень“, ставлючи себе проти „ситої“ „Громадської Думки“, удає оборонця пролетаріату; для його шершень усе одно навіть, що пролетарій („пролетарій, чи то пак шершень“—це щось ніби формула!), він стоїть твердо на класовому погляді і з його не зведе „Шершня“ ніяка сила. А ну лишень придивимось.

„Громадська Думка“ великий гріх заподіяла між иншим тим, що обізвалась проти поділу на мову „панську“ й „мужицьку“ та „ситими устами“ закликала українців згуртуватися коло культурної, завважте, праці на користь та добро рідного краю. Що ж пісними устами і на тще-серце говорять комахи? А от послухаємо їхніх мудрих річей, і ходити нам далеко не доведеться, бо поручь „Великодних розмов“ надруковано один з численних сонетів д. О. Коваленка,—сонети його, то неминуче лихо в кожному числі „Шершня“—і ця комаха подає вь літеплі робленої патетики такий між иншим досить шаблонний вигук:

Прокинуться нехай всі вольним духом,
Ідуть вперед за чесним, смілим рухом
І рідний край засяє у роздвіті! (XIII, 3).

Як бачите—просто всі, просто рідний край, а де ж класові суперечності, де ж порізнені стани нашого народу у цього „пролетарія, чи то пак шершня“? Нічого того нема, та може скажете, що вірш не програма і нічого тут шукати деталей, бо сама вже віршовà форма накладає на письменника певні кайдани й не дає йому часто висловити усього, що хотів би. Добре,—перегортаю кілька листків назад, натрапляю на нового „пролетарія, чи то пак шершня“—д. Ів. С—ка і вже у програмівій статі читаю, що „у сей день (роковини Шевченка) прокидається вся Украї-

на, прокидаються всі українці“; Шевченко „зібрав у своїх творах всю тугу рідної країни... показав у своїх творах всю красу рідного народу“; поруч нечисленного гурту інтелігентів „просипається наш великий, звиш 30-мільонний народ“ і нарешті увесь світ „зіллється з нашим народом в спільнім рочистім гімні“ (VIII, 2). Перегортаю знов уперед трохи і знову од „пролетарія, чи то пак шершня“ д. Лозинського чую, що Шевченко „вмістив у собі всі кращі ідеали звише 30-мільонного пригнобленого народу“ і навіть, що „всі щирі діти свого народу, без огляду на зріст (!) і становище“ на могилі поетовій однаково виливають своє спільне горе (VIII, 7). Гортати більш не хочу, а запитаю трьохъ поименованих і найповажніших шершнів: де поділися з ваших писань „класові суперечності“, чому у вас, „пролетарів“, злило усі стани до спільного ймення—народ, чим ваша фразеологія відрізняється від тієї, якою прогрішила „Громадська Думка“? Коли остання непростенний гріх заподіяла тим, що закликала усіх українців до гуртової роботи (до „обіймів та поцілунків“, як дотепно перевертає Чміль із „Шершня“), то як же зважити гріх хоча б і д. Ів. С—ка, що увесь світ радий би був злити „в спільнім рочистім гімні“,—той світ, на якому (ради д. Ів. С—ка попробую з „богословія“) тільки сонце однаково світить „на добрия и злыя“, а дощ іде „на праведныя и нечестивыя“?.. Д. Ів. С—ко, певне, не сонце, то нехай же сами шершні зважать гріх свого необачливого товариша і, вживаючи їхнього дотепного стилю, нашипгують його „в самий кінчик носа“: може хоч роспухлий ніс той нагадуватиме їм усім про те, що годилось би пристойніше поводитись з друкованим словом, навіть комахами бувши...

Скоро вилетіли шершні на світ божий, то між иншими коментентами на власну адресу вони похвалилися були, що „наш шершень любить залазити туди тільки, де мед фальсифікований“ (I, 3). Дійсність одначе виявила незабаром, що ця благородна комаха не тільки по чужих горщиках та мисках нишпорить, шукаючи мабуть „фальсифікованого меду“, а в потребі й сама його любісенько фалшує, і робить це зовсім по коماشиному. Рецензент „Громадської Думки“, даючи справоздання про Шевченкове свято в народній аудиторії, завважив, що бюст Шевченка стояв серед тропічних рослин, а йому, рецензентові, любіше було б його бачити серед українських квіток, та „щоб стілець, на якому стояв бюст Шевченка, закрасити рідними мережаними рушниками та

плахтами. Тоді,—кінчить рецензент,—не виглядав би таким сиротою наш великий поет“. De gustibus non disputandum, або: хто любить попадю, а хто попову дочку,—одно тільки й могли б завважити на це люде, але як на комах, то це просто таки кримінальна справа. Виписавши кінцеву фразу: „не виглядав би таким сиротою наш великий поет“, Чміль приточив зараз же: „тим паче, звісно (!), наш брат—пролетарій“ (XIII, 3) і, раденький з своєї певне дуже розумної вигадки збирається походом на „рідних українських їжаків“. Їжак колеться, добродію,—ще раз нагадю про це, а також і про те, що повинна бути межа усякій тупості, непристойності та інсинуаціям, за яку межу навіть Чмілеві не годились би перелітати, коли у його у самого не гудуть чмеді в голові... З декорації коло бюста перескочити на пролетарія—такого блискучого salto mortale не втне певне і сам д. Стещенко, а він же бистру логику та дотеп не аби-який має... А Чмілеві що—виссав з пальця, сфалшував чужі слова та й ну походом на їжаків! Правда комаха, але ще раз застерегаю—їжак колеться...

Найбільше з усього сподобалось мені оте „пролетарій чи то пак шершень“,—так сподобалось, що не можу не приточити і з свого боку деяких коментарів до того славетного виразу. Перед мене лежить оце нова книжка: „Горбоконики. Казка для дітей і дорослих“ *Олекси Коваленка*. Це переклад відомого „Конька-Горбунька“, але не сама книжка мене тепер цікавить,—не до „Горбоконикив“ тепер нам,—а один епізод з її історії, бо, як не дивно це, вона має свою історію, як і взагалі *habent sua fata libelli*. Думаю, що торяючись згаданого епізоду, я не чіпаю ніякої таємниці, бо й сам автор колись із ним не крився (тоді ще він, правда, не був „пролетарієм, чи то пак шершнем“), та й до мене випадком попав друкований примірник, що про той епізод вимовно говорить; друкований—значить, мав іти в широку публіку. Одначе вертаюся до самого епізоду. Чи знають читачі „Шершня“ і чи сам автор пам'ятає посвяту до свого славетного утвору? Читачі, певне, не знають, а коли й сам автор забув, то я нагадаю той додаточок невеличкий: „Присвячується Великому Князеві Константину Константиновичу. Перекладач“. Більш нічого. Коротко і виразно. А послушайте-но, що цей самий „перекладач“ виспівує, в шершні пошившись!

Не грали нам марші походні
В той час, як ми йшли до роботи,
Як брались за вчинки свободні,
Зробившись братами голоти.

а далі:

І певні—здобудем ми волю
І станем в гурті світовому;
Придбавши і славу і долю,
Не будем хилитись нікому (X, 6).

„Вчинки свободні“—і сервілістичні запобігання ласки у „сильних міра сего“; „не будем хилитись нікому“—і облесливі посвяти!.. Коротка у комах пам'ять, і на комарів носок не вистарчить її: не присохла ще добре друкарська фарба на „Горбоконикові“ з сервілістичною посвятою, як комаха надягає зброю, сідає на „горбоконика“ і збирається походом іти, вигукуючи: „не будем хилитись нікому“... І це свідомий пролетарій і оборонець пролетаріату! „Изуї сапоги отъ ногъ твоихъ, ибо мѣсто, на котромъ стоишь, свято есть“,—пригадалося мені з „богословія“; позбудьтеся попереду сервілізму, та тоді й приступайте з чистими руками та устами до пролетарської справи, бо таких оборонців вона, певне, не потребує. Ми ж знаємо, що всякі пишні посвяти були колись—правда, не в нашому письменстві—у великій моді і Булгаріні та Гречі мали на меті своїми посвятами добути перстня золотого, самоцвітну табашницю чи „запомоги“ з рептильного фонду—„дѣтишкамъ на молочишко“; але щоб це робили „пролетарії“—як собі хочете, цього ми ще зроду не чули. І д. Коваленко—цей лицарь, чи то пак шершень, без страху і догани—справді придбав собі „славу і долю“ навіть, але не вважало б йому пам'ятати слова з богословія ж таки: „горе грѣшнику, на двѣ стези ходящу“... І ці слова я не одному д. Коваленку рекомендував би з комашиного гурту, а й ще де-кому. Ось, напр., один з видатніших діячів „Шершня“ д. Федорченко—теж пролетарій і лицарь без страху й догани. А чи не забув він часом, як на ювілейному святі І. С. Левицького-Нечуя пропонував іти з депутацією до генерала Клейгельса і, коли пропозицію його відкинуто, промовив незабутні слова: „ми—раби, а у рабів нема сорому?“ А чи не забув цей гордий шершень і другого епізоду з своєї діяльності, коли він пристав був до партії „правового порядку“, де і проводив автономію України? Правда, опісля д. Фе-

дорченню виправдувався в часописах тим, що він пішов до „правовиків“, щоб порізнити їх та внести ростіч у таборі ворогів, але я запитаю, чим цей „равноапостольний“ замір різниться від учинків хоч би того „равноапостольного“ Чоколова, якого і в „Шершні“ не раз шпигано? І знов говорячи про ці епізоди з діяльності д. Федорченка, я не чіпаю ніякої таємниці, бо промова його була прилюдно сказана на численних зборах, а про „правовий порядок“ навіть по часописах писано свого часу. І от зараз після вчинку, свobodного від елементарної пристойности, опинитися в таборі оборонців пролетаріату і тією самою рукою, що за годину виписувала посвяти, тими самими устами, що цілувалися з „правопорядочниками“, уславляти волю—це така наруга і над святою пролетарською справою, і над волею, що нема слова у мене, щоб заплямити її достойно. І певне, такої наруги не дозволять собі ті, що „ситими устами“ закликають у „Громадський Думці“ до роботи на користь рідного краю,—але комахам що!.. Прийшла мода на пролетарія—і вчорашній сервіліст та підлиза та „правопорядочник“ товпиться на „горбокозникові“ в передні лави борців та на всі голоси сурмить—ось, моляв, і ми тут! Я не знаю нічого більш огидливого, більш ганебного та, коли хочете, злочинного, ніж отакі мандрівки „на дві стези“ та симуляція популярних програм. І що найгірше, такий симулянт не промине okazji, щоб на когось другого не кинути камінем, наче справдешній *sensor motum*. Як низько треба у власних очах стояти, щоб на таке зважитися, а проте найголовніші співробітники „Шершня“ зважились—і нічого, і товариші їхні, що так нахвалялися на „всяку фальш, капость, брехню, неправду“, цього і не завважили, і носа їм не нашпигали, хоча про „Уложеніє о наказаніяхъ“ для других охоче згадують... „Надъ кѣмъ смѣтеться? Надъ собой смѣтеться“!.. Гірше навіть, бо тут не до сміху вже..

Коли б я хотів використати повно увесь матеріал, що дає „Шершень“, то не швидко ще дійшов би кінця оповіданню про комах. В замітках поважного, як на шершнів, змісту знайдеться досить фактичних помилок та, мовляв д. Стешенко, „ідейного хаосу“, а то й просто баламутства та нісенітничі; в сатирах же та гуморесках мало дотешности, за те „і сна й дримоти много“, кажучи словами „радикального“ шершня, а часто навіть і людсько. о глузду не дошуваєшся; не говоритиму теж і про мову „Шерш-

ня“, хоча де-які зразки її, минаючи зміст, можуть навіяти веселий настрій на читача*). Щоб повінчити з цим, зазначу ще хіба одну в високій мірі непристойну вихватку проти Б. Грінченка (XI, 2), яка найкраще свідчить про ті звичаї, що панують серед невеличкої, але чесної компанії шершнів, та про засоби їхньої боротьби. Найелементарніші вимоги літературної етики і просто пристойності про їх порожня річ; не розуміючи завдання сатири, вони обертають її—і як недотепно обертають! — в знаряддя особистих рахунків, особистої гризні. Говорючи про особисті рахунки та гризню, я й не думаю читати в серцях у шершнів, бо одно те, що вомахи, як відомо, серця не мають, а друге — вчинки їх досить виявляють справжні підвалини їхнього гніву та злости. Візьмемо хоч би напади на „Громадську Думку“. Я зовсім не думаю, що вона бездоганна, навпаки бачу в ній великі й серйозні хиби, так що для путящої, совісної, тямучої критики справді було б що завважити. І замість того — „Шершень“ поринає в непристойні вигадки, видумує небувалі гріхи і—іронія—як раз такі, на які сам хорий, гострять своє жало в брудних інсинуаціях та особистих нападах! Своїм ко-

*) Виписую кілька зразків, не вишукуючи, а беручи навгад перше, що трапилось.

Статю Мик. Стороженка „Геніальний Горемыка“ поміщено в „Києвскую Старину“, а самого Стороженка залічено до „ширих українських патріотів“ (III, 2).— З Шевченка цитовано: „я на сторожі коло його (sic) поставлю слово“ (IX, 6).— „В Буда-Пешті уряд австрійський розігнав парламент за те, що він хотів творити закони такі, які потрібні народові“. (З „Політичного огляду“ д. Ів. Фед—ка, VI, 6),—надто характерно в устах оборонця пролетаріяту! — „Умірковані пани забалакали хоча і умірковано, але досить гостро“ (того ж таки автора, VII, 6).— „Україна має своє хоч і не зовсім вільне, але досить увільнене слово (д. Стещенко, VIII, 2).

Усяк, хто воздух понесе (!)

У думі штучно (?), для охоти (?),

На горе мусить він своє

Піти у каторжні роботи (XII, 3)—зразок дотепности.

За віщо ж і в яку надію (sic)

Він став учителем тепер? (VI, 2),—зразок мови.

машиним розумцем письменники — хай проститься мені це слово тут—з „Шершня“ не здатні відшукати справжніх хиб, своїм обмеженим світоглядом не спроможні охопити ширше світових з'явлщ, і затямивши кілька модних виразів, проказують їх де треба і де не треба, навіть не розбіраючи їх гаразд. А тут хочеться нашпигати кого-небудь „в самий в'язчик носа“—і в результаті ганебні вигадки, інсинуації та специфічний комашиний дух дрібної злосливості і всякі взагалі комашині вчинки, якими насліжено в „Шершневі“ повно. Правда, шершні кажуть, що вживають „своє жало для цілів хірургії“ „не через злобу до вас, а во ім'я спільної нашої мети. Ви любите Україну і ми, шершні, її любимо; ви хочете їй щастя і ми хочемо“ (II, 2)—так розважають вони українських письменників. Але спитати, щò ж то за любов така, що виявляється бридкими способами? Любов—слово порожнє, доки не вкладено в його якогось реального змісту; „Шершень“ свій зміст уже вклав і ми тепер вже не вагаємося висловити свій присуд про ту „любов“. І що найгірше—так це те, що шершні не чують навіть, як вигострені старанно та на других націлені жала попадають у власне шершневе тіло.

Я дуже жалкую, що не вмію ні малювати, ні віршів писати, бо маю один, як здається мені, непоганий сюжет для сатирично-гумористичного видання. Не маючи спромоги самому той сюжет використати, наважуюсь запропонувати його художникам та поетам із „Шершня“; до того ж уважаючи на їхнє прикре становище, коли доводиться навіть на „псятину і конятину“ (XIII, 3) зазіхати, пропоную, звичайно, без претенсій на гонорар. Так от мій сюжет: є на світі одна порода скорпіонів дуже химерна: коли якого з їх роздрочити й ухилитися від його жала, то він впивається ним у власне тіло і що більшого дізнає болю, то глибше впускає жало, аж поки смерть покладе край тій феноменально-сліпій, безсилій злості. Як би я художником був, я взяв би саме той момент, коли під вражінням лютого болю та лютости невимовної гадина корчиться, плазує по землі і все-таки не може знайти иншого ворога, окріче власного тіла, і все глибше впускає в себе отрутне жало. Я подбав би, щоб малюнок вийшов добрий, а потім до його додав би ще й відповідну посвяту, конче віршем і конче на зразок тих, яких так багато міститься на комашиному парнасі... На жаль, пензель мене не слухається, а що до віршів,

то й двох рядків не можу до пуття етулити і тому ще раз відкладаю свій сюжет на увагу художникам та поетам із „Шершня“. Та й усім кохам я радив би поміркувати над ним серйозно, а за одно вже проектував би їм і фірму перемінити, поставивши своє видання під патронат згаданого скорпіона,—так воно чи не краще буде...

Як бачимо, хоча рік 1906 вічно пам'ятний на Україні буде, бо за його „на широкий світ вилетів „Шершень“, а проте, не зважаючи на це „знамените з'явище“, сатиричного органу ми таки не маємо. Навіть надії не маємо, що з того „Шершня“ хоч колись та будуть люде: не туди він літає, щоб міг вибитись на щось путне та й сам занадто дрібний та мизерний, щоб стати справді органом поважної сатири. І це велика шпеда, бо кругом матеріялу для сатири—скільки хоч, аж сам він проситься під перо, тільки шершні, захоплені малпуванням російських сатиричних журналів та пусканням жала у власне тіло, його не помічають і не тямлять, де шукати його. Життя—великий гуморист і часом такі подасть вам події, що ніякий сатирик того не втне,—а надто наше сучасне життя серед російських обставин: воно навертає иноді на гумористику такі навіть видання, про які зроду й не подумав би того. Недавно одібрав я „Отчеть о діятельности Київського Общества Грамотности въ 1904 году“—видання, здавались би, цілком не гумористичне, а тим часом під своєю поважною обгорткою воно ховає широко-гумористичні та сатиричні сюжети. В селі Козацькому, напр., при волості була чимала бібліотека для селян, та користуватися з неї не можна було, бо писарь волосний запер її... в холодну (стор. 95). Бібліотека—в холодній! Хіба не образ це нашої нещасної народньої освіти й хіба вигадливий писарь, якого навіть імення не дійде до потоних часів, менш вартий гострого жала сатири, як ті великі й маленькі політики, з якими так люблять панькатися гумористичні видання? Бібліотека в холодній—та цей дрібенький фактик на фоні російської тюремної вахханалії для сатирика—перло многоцінне, яке чудово вияснює багато де-чого з нашої сучасної дійсності. Вся та нечисленна сума лиха, що навкруги себе бачили і бачимо, безперечно стоїть в причинному звязку з тим дрібним

на око фактом, що бібліотеку можна заперти в холодну мишам на снідання. Бо поки миші вдовольняються собі до схочу книжним добром, люде блукають серед темряви, не розбіраючи до ладу, чого так жити важко і хто саме сидить у їх на шиї та до кращого життя світ застує... Шкода тільки, що застують його часом не сами ті особи, яким це „по штату полагается“ робити, а й такі, яким це вже зовсім і не годилося б. В рідному селі Шевченка, в Керелівці, також є бібліотека, васнована кийвським „Обществомъ Грамотности“ і названа бібліотекою імени Шевченка. Поки не знайшлося ще писаря, щоб засадив її за ґрати, але морально зробив це не хто инший, як само „Общество Грамотности“. Щоб це зрозуміти, досить виписати з „Отчета“ один тільки рядок: „для читальни виписуваються „Биржевыя Вѣдомости“ и „Дружескія Рѣчи“ (стор. 96). Кобзарь—і „Дружескія Рѣчи“; Шевченко—і князь Мещерський!... Кістки бідолашного поета напевне перевертаються в могилі від такого ганебного сусідства; сором лице роз'їдає, що український народ іменем *Шевченка* опосно отрутою „Дружескихъ Рѣчей“... Бібліотека імени Шевченка, в якій народові дають „Дружескія Рѣчи“—це не пам'ятник Шевченкові, а наруга над його пам'ятю, і Шевченко в такій бібліотеці—не у власній господі, а „въ чужій хаті свого імени“, як дотепно висловився колись Драгоманов. І найгірше, що це діло рук не якогось там уже писаря, а цілої просвітної інституції, на чолі якої стоять поважані люде, що, здавалось би, до писарської компанії не повинні б хилитися. Ні, таки справді життя—великий гуморист і своїми повсякчасними суперечностями дає багатуший матеріал для сатири. Та тільки сатирика у нас нема, щоб той матеріал використав і, зібравши його в фокусі свого творчого духа, вразив до живого оспалі душі. Шершні та инша дрібна комаха до цього не здатні.

Мені пригадався один Шевченків сатиричний малюнок: міністер народної освіти сірою салдацькою шенелею застує світ сонця убогій селянській хатині. Хоча з того часу, як ту карикатуру змальовано, минуло як раз пів століття, а проте й досі вона може бути живим образом становища у нас народної освіти і таку саму вагу має, як і за недоброї пам'яти часів Миколи І. Бюрократія взагалі, а надто міністерство народної про-

світи—раз-у-раз були найзапеклішими ворогами просвіти, бо знали всі вони добре, що тільки на темноті й може вдержатися їх сила і шана; карикатура Шевченкова—то, можна сказати, найкраща ілюстрація до історії російського міністерства народної просвіти, навіть до самих останніх рядків тієї історії. Бо часи міняються потроху, але бюрократія не міняється і по-старому справляє свою роботу, застуючи усякий правдивий світ і навіть стежки усі до його перекопуючи. Кожному, напр., відомо, як багато важить народня мова в школі і яка це добра стежка до правдивої освіти; це стало вже педагогічною аксіомою, а міністер народної освіти, як і 50, як і 30, як 10 років тому—„все въ той же позицы на камнѣ сидить“ і так само застує світ нашому народові московською шенелею. Мійська дума в Полтаві, засновуючи школу імени Котляревського, подала міністрові народної просвіти широко мотивований доклад, щоб принаймні в тій школі імени українського письменника завести науку рідною мовою. І от недавно, як повідомлено в „Громадській Думці“ (ч. 72), од міністра, гр. Толстого, прийшла відповідь—негативна!.. Бюрократія „все въ той же позицы на камнѣ сидить“ навіть що до приватного життя російських „громадян“, настирливо залазячи скрізь з своїми приписами та дріб'язковою регламентацією. Ще 21 листопада минулого року (отже в самий медовий місяць російських „свобод“ і „конституційного“ міністерства Вітте-Дурново) державна рада роздивлялася проект закону про народні мови в діловодстві *приватних* товариств на території так званих західніх губерній, між иншим і трьох українських. Проект той, що в приватних зносинах давав право вживати і рідної мови, здався „конституційному“ урядові занадто небезпечним і от міністрові внутрішніх справ доручено було його переглянути й переробити. І він переробив. 13 березія державна рада розглядала проект у новій редакції, в якій між иншим для нас націкавіше те, що в українських губернях (Київщина, Волинь та Поділля) усе діловодство і зносини приватних товариств, а також усякі зібрання й засідання *повинні відбуватися тільки мовою російською* („Громадська Думка“, ч. 63). А в проекті основних законів, що принесли оце свіжо часописи, є вже спроба навіки зміцнити такий лад, бо ось що там читаємо: „русскій языкъ есть общегосударственный и обязательенъ въ государственныхъ и общественныхъ установленіяхъ, а также въ

арміи и флотъ. Употребленіе мѣстныхъ языковъ и нарѣчій опредѣляется особыми законами“ („Отголоски Жизни“, ч. 75)—такими, певне, про який говоримо. Коментарі до цього не потрібні і я коли згадую про цей новий плід з безплідної бюрократичної смоковниці, то тільки через те, що пригадався мені один факт з недавнього минулого. В серпні р. 1905 довелося почути нам з урядових сфер категоричне „несвоевременно“ що до скасування legis Iosephovianae; та й пів року з того часу не минуло, як стала фактом українська преса, про яку на підставі того „закона“ й думати нам було заказано. І от нові „несвоевременно“ почули ми від міністра народньої освіти та від державної ради... Чудне діло! Йде велика боротьба старого й нового світу, важиться на терезах історії доля найбільшої держави, а офіційальні проводирі її нічого кращого в той великий час не мають робити, як каміньчик по каміньчику збирати матеріял на мавзолей собі, який історія напевне їм незабаром постановить. По правді кажуть, що люде ці не бояться ні тучі, ні грому!... Та чи не занадто вже багато тих каміньчиків зібрано і чи не час би оханутися? Адже ж і салдацька шенеля—і вона ж не вічне щось та незносиме: вона й тепер подірявила вже добре і крізь неї таки доходить до народу світ праведного сонця. Настане напевне час, коли вона й зовсім розпадеться на дрібні шматочки і світ безборонно полетиться всюди, щоб прогнати навіки зненависну темноту...

А поки що—бюрократія, „сеї доблестный рыцарь, все въ той же позиціи на камнѣ сидитъ“. Таки справди—„на камені“!...

Сергій Єфремов.